

Gdynia, 2017-12-18

dr hab. Adam Przybyłowski, prof. nadzw. AMG
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
Wydział Przedsiębiorczości i Towaroznawstwa
Akademia Morska w Gdyni

Recenzja

pracy doktorskiej pt. „POZIOM KOMPETENCJI CYFROWYCH A BEZROBOCIE W SUBREGIONIE RADOMSKIM”

Autor pracy: Mgr Łukasz Wójtowicz

Promotor pracy: dr hab. Aleksander Lotko, prof. nadzw.

przygotowana na podstawie uchwały Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu z dnia 26 października 2017 roku, przedkładana zgodnie z pismem Prorektora ds. Rozwoju Kadry i Współpracy z Zagranicą, pana prof. dr. hab. Sławomira Bukowskiego, z dnia 8 listopada 2017 roku.

1. Uwagi wstępne

Recenzowana praca liczy 275 stron. Zawiera sześć rozdziałów i wszystkie wymagane spisy. W pracy wykorzystano różne pozycje zwarte, publikacje, raporty, akty prawne oraz źródła internetowe, zarówno krajowe jak i zagraniczne. Wszystkie pozycje są adekwatne merytorycznie do tematu pracy, a ich liczba (195) jest wystarczająca dla potrzeb rozprawy doktorskiej. Wartość tej bibliografii byłaby większa, gdyby Autor wykorzystał więcej aktualnych pozycji literatury, w tym ostatnie publikacje z tego zakresu, zwłaszcza obcojęzyczne oraz ogólnodostępne źródła internetowe.

Układ pracy jest w zasadzie prawidłowy, choć najpierw można było omówić syndrom wypalenia zawodowego, a później kompetencji cyfrowych. *Zakończenie* mogłoby stanowić jedną całość z *Podsumowaniem* i *Wnioskami* (tudzież z *Ograniczeniami* i *Dalszymi kierunkami badań*). Struktura pracy jest odpowiednia, zachowano właściwe proporcje objętościowe pomiędzy poszczególnymi rozdziałami, a tekst części teoretycznej jest zbliżony objętościowo do części empirycznej.

2. Ocena zasadności podjęcia tematu pracy

Problematyka pracy jest bardzo ważna, interesująca i aktualna, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktyki gospodarczej. Wybór tematu jest trafny, gdyż zagadnienie kompetencji cyfrowych w odniesieniu do problematyki bezrobocia zajmuje szczególne miejsce w obszarze współczesnej ekonomii. Ma ono również istotne znaczenie w skali globalnej i w polityce UE, a także na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Potwierdzeniem tego są m. in. liczne dokumenty strategiczne, jak np. Europejska Agenda Cyfrowa. Jak słusznie zauważa Autor, we współczesnej zglobalizowanej gospodarce rośnie znaczenie gospodarki elektronicznej (cyfrowej) i społeczeństwa informacyjnego. Zmiany strukturalne, automatyzacja wielu procesów powodują, że zjawisko bezrobocia staje się coraz poważniejszym problemem. Pamiętać należy, o czym wspomina też Autor, że kluczowe jest kształcenie w kierunku kompetencji cyfrowych, których posiadanie eliminuje problem wykluczenia cyfrowego, dotyczącego często osób starszych i osób pochodzących z obszarów o słabo rozwiniętej infrastrukturze teleinformatycznej. Rozpoznanie wzajemnych relacji pomiędzy kompetencjami cyfrowymi a syndromem wypalenia zawodowego i ich wpływu na kształtowanie się bezrobocia jawi się zatem jako pilne i ważne wyzwanie badawcze. Dlatego też potrzebne są działania zmierzające do udoskonalenia analiz tego typu, w tym prace badawcze podejmujące taką problematykę.

Recenzowana rozprawa doktorska dotyczy zatem istotnego problemu. **Należy także podkreślić, że nie było dotychczas opracowania, które obejmowałoby analizę problematyki bezrobocia w takim ujęciu, z wykorzystaniem metod i narzędzi statystycznych. Przyjęty obszar badań należy zatem uznać za uzasadniony, a Autor tych badań wykazał odpowiednie kompetencje, wiedzę i umiejętności badawcze.**

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Procedurę badawczą zastosowaną w rozprawie należy uznać za właściwą dla obszaru nauk społecznych, a zarazem kompleksową i ambitną. Problemów naukowych w recenzowanej rozprawie jest kilka. Najważniejsze są sformułowane w celu pracy i hipotezach oraz tezie badawczej.

Celem głównym badań, jak sformułował to Autor, było „zbadać, jak kompetencje cyfrowe i syndrom wypalenia zawodowego wpływają na kształtowanie się bezrobocia w subregionie radomskim oraz jakie czynniki różnicują ten wpływ”. Natomiast **teza badawcza** zakłada, że „kompetencje cyfrowe i syndrom wypalenia zawodowego wpływają na

kształtowanie się bezrobocia w subregionie radomskim i są różnicowane przez formalne charakterystyki osób bezrobotnych”. Sformułowano też po osiem celów szczegółowych i hipotez badawczych. Cel i hipotezy są ze sobą spójne, aczkolwiek mogłyby zostać sformułowane bardziej syntetycznie, do czego odniosę się w dalszej części recenzji.

Odpowiednio do celu pracy dobrano zakres przedmiotowy, przestrzenny i czasowy badań. Z pewnością wartość przedstawionych w pracy wyników i wyciąganych wniosków należy ocenić wysoko. Metodykę i zastosowane narzędzia badawcze należy uznać za właściwe dla charakteru przeprowadzonych badań.

Autor osiągnął efekty naukowe, jak i aplikacyjne w rozprawie. Należą do nich:

1. Przedstawienie interesującej analizy porównawczej i krytycznej literatury przedmiotu.
2. Przeprowadzenie badania ankietowego za pomocą autorskiego kwestionariusza na terenie subregionu radomskiego.
3. Statystyczne opracowanie uzyskanych wyników. Dane uzyskane z badania empirycznego opracowano, wykorzystując różne narzędzia z zakresu statystyki opisowej i matematycznej, w szczególności graficzne rozkłady zmiennych (histogramy), miary tendencji centralnej i zróżnicowania, testy statystyczne służące wnioskowaniu w zakresie czynników różnicujących wartości zmiennych (Kruskala-Wallisa, U Manna-Whitney'a), a także wielowymiarową technikę eksploracyjną – analizę czynnikową, która pozwoliła odkryć strukturę badanych zjawisk. **Zbadanie tych prawidłowości pozwoliło potwierdzić przyjęte hipotezy badawcze.** Należy podkreślić, że takiej interesującej, aktualnej analizy nie przedstawiono dotychczas w literaturze, ani w raportach branżowych.
4. **Identyfikacja poziomu kompetencji cyfrowych ze względu na kompetencje informatyczne i informacyjne oraz poziomu syndromu wypalenia zawodowego ze względu na triadę objawów tegoż wypalenia u osób bezrobotnych.**
5. **Identyfikacja modelu kompetencji cyfrowych oraz modelu syndromu wypalenia zawodowego osób bezrobotnych z subregionu radomskiego.**
6. **Identyfikacja poziomu kompetencji cyfrowych oraz poziomu syndromu wypalenia zawodowego ze względu na trzy czynniki wchodzące w skład danego modelu.**

Ze względu na elementy nowatorstwa pracy szczególnie istotny jest efekt czwarty, piąty i szósty.

Dzięki przeprowadzonym analizom i osiągniętym efektom Autor zrealizował zatem cel badań oraz zweryfikował pozytywnie postawione hipotezy badawcze.

Obok powyżej przedstawionych efektów i zalet, w pracy występują następujące mankamenty i kwestie dyskusyjne. Mianowicie:

1. Wątpliwości budzi trafność tytułu rozprawy. Skoro w celu pracy jest mowa o syndromie wypalenia zawodowego, zagadnienie to mogłoby również zostać uwzględnione w tytule. Poza tym, Autor bada osoby bezrobotne, a nie zjawisko bezrobocia jako takie. Tytuł mógłby więc brzmieć następująco: „Poziom kompetencji cyfrowych i wypalenia zawodowego bezrobotnych w subregionie radomskim w świetle digitalizacji współczesnej gospodarki”.
2. Dyskusyjne jest określenie celu badań, a w konsekwencji niektórych hipotez i tezy. W pracy nie mamy do czynienia z analizą wpływu badanych kompetencji na kształtowanie się bezrobocia. To mogłoby stanowić odrębne zadanie badawcze, w ramach którego można by przestawić rolę tych czynników na tle innych determinant. Nie mówiąc już o próbie pomiaru ich wpływu na jego poziom.
3. Przed hipotezami Autor stwierdza, że "Postawioną tezę zdekomponowano na następujące hipotezy badawcze (...)". Hipoteza to twierdzenie, które w wyniku weryfikacji wymaga udowodnienia lub falsyfikacji. Teza jest zdaniem bądź twierdzeniem, które zawsze jest prawdziwe. Może być ona wynikiem hipotezy, która została udowodniona jako prawdziwa i nie wymaga przeprowadzenia dowodu. Hipoteza jest próbą wyjaśnienia nowych faktów, zależności i zjawisk. Dopiero po sprawdzeniu słuszności tego wyjaśnienia hipoteza staje się tezą naukową. Stąd też uważam, że na obecnym etapie badań stawianie tezy jest przedwczesne i w pewnym zakresie nieuprawnione.
4. Hipoteza nr 2 brzmi niezrozumiale; powinna zawierać sformułowanie „(...) poziom ich kompetencji (...)”, co byłoby bardziej jasne i komunikatywne.
5. Kolejność omawianych zagadnień w pracy powinna być spójna ze strukturą zastosowanego narzędzia badawczego – kwestionariusza ankiety, by zachować większy ład merytoryczny.
6. We wstępie nie należy stosować tak rozbudowanych przypisów. Docenić należy erudycję Autora, jednakże rozważania dotyczące analizy rozpraw doktorskich podejmujących badaną problematykę (s. 8-9) powinny znaleźć się wewnątrz pracy.
7. Niedosyt budzi struktura i zawartość pierwszego rozdziału, bazującego na nieco przestarzałych źródłach, nacechowanego brakiem ciągu chronologicznego. Rozdział 1 powinien koncentrować się na prezentacji omawianego zagadnienia w świetle uwarunkowań globalnych, a tymczasem zbyt szybko nastąpiło przejście do kontekstu krajowego i lokalnego.

AR

8. Szkoda, że w rozdz. 1. nie odwołano się do bardziej aktualnych pozycji literatury oraz raportów dotyczących analizowanej problematyki, zwłaszcza że jest ona łatwo dostępna. Autor cytuje np. dane dotyczące zmian bezrobocia w Polsce do 2006 r. (s. 31) – warto byłoby je zestawić z bardziej aktualnymi informacjami (podano wysokość stopy bezrobocia tylko we wrześniu 2017 r.). Pożądane byłoby odwołanie do międzynarodowych autorów i pozycji, jak np. „Technologies of Power? Constructing Digital Exclusion, Risk and Responsibility” J. Claytona, a także do polskich badań i analiz, jak np. „Społeczno-ekonomiczne determinanty zatrudnienia w ujęciu lokalnym” autorstwa A. Ziomek.
9. W podsumowaniu/wnioskach cenne byłoby wyeksponowanie wymiaru aplikacyjnego uzyskanych wyników.

Pomimo tych uwag i nieprawidłowości należy stwierdzić, że wyciągnięto prawidłowe wnioski z badań, a dodatkowo mają one pewien charakter aplikacyjny. Przeprowadzone rozważania i analizy potwierdzają dobrą znajomość zagadnienia i umiejętność logicznego łączenia problemów i sposobów ich rozwiązania.

Jednakże, w kontekście wyżej wzmiankowanych uwag, proszę w trakcie obrony o pewne **uzupełnienia**. Mianowicie:

- 1) Jakże makroekonomiczne determinanty zatrudnienia można wyróżnić według kryterium pola recepcji względem bezrobocia oraz jakie makro i mikroekonomiczne obszary zbieżne i rozbieżne można zidentyfikować w zakresie bezrobocia i zatrudnienia?
- 2) Jakże najważniejsze wyzwania stoją przed polityką społeczno-gospodarczą w Polsce w związku z procesami globalizacji i rosnącą konkurencją? Czy badania przeprowadzone w rozprawie mogłyby mieć również zastosowanie w wymiarze uniwersalnym?
- 3) Jakże skutki wywołuje postęp technologiczny, w tym rewolucyjne technologie (np. Internet rzeczy) oraz jakie wyzwania stwarzają aktualne procesy społeczne? W związku z tym, jakże kluczowe działania oraz nowe/innovacyjne instrumenty przeciwdziałania bezrobociu i stymulowania zatrudnienia należałoby promować w Polsce w kontekście dynamicznego rozwoju systemów informacyjno-informatycznych?

Formalna strona pracy została opracowana w sposób staranny i nie nasuwa poważniejszych zastrzeżeń, aczkolwiek Autor nie ustrzegł się pewnych usterek redakcyjnych i uchybień, do których zaliczam:

- Drobne błędy stylistyczne (np. zamiast „został” powinno być „została” - s. 117); literowe (np. na s. 30) oraz gramatyczne (np. powinno być „wyróżniały” - s. 221),

a także interpunkcyjne (np. s. 30, s. 247) oraz edytorskie (np.: „musza”, zamiast „muszą” - s. 119, „znajduję” zamiast „znajduje” - s. 154, „oznacz”, zamiast „oznacza” - s. 220, powinno być „ze względu” – s. 247).

- Brak dat dostępu przy źródłach (np. s. 134).
- Nieścisłości, jak np. tab. 1.5. i 1.6. na s. 44 i 45 – w tytule powinno być ukonkretnione, że chodzi o subregion radomski.
- Błędy w bibliografii, np. poz. 79.
- Niezręczne/nieprecyzyjne sformułowania, jak np.: „charakterystyka wymiarowa kompetencji”, czy też „charakterystyki formalne osób” (s. 10.)
- Błędy pojęciowe w tabelach: np. w tab. 2.5., winno być użyte słowo: „miękkie” zamiast „twarde” (s. 75).
- Błędy w spisie literatury: brak dat przy źródłach internetowych (które zresztą powinny stanowić odrębną kategorię), niepełne nazwy aktów prawnych, itp.

4. Wniosek końcowy

Wymienione niedociągnięcia nie obniżają wartości merytorycznej rozprawy, która stanowi oryginalne, samodzielne i wartościowe opracowanie Autora. Koncepcja naukowa pracy jest dojrzała, tryb postępowania badawczego odpowiedni, a część empiryczna została wykonana z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi analitycznych. Autor wykazał się odpowiednim warształem metodycznym, co pozwoliło na realizację badań i napisanie tej pracy na dobrym poziomie naukowym. Dodatkowym atutem jest fakt, że wyniki z przeprowadzonej analizy mają walory aplikacyjne i mogą zostać wykorzystane w praktyce gospodarczej w odniesieniu do przeciwdziałania zjawisku bezrobocia.

Recenzowaną pracę oceniam więc pozytywnie i stwierdzam, że wnosi ona nowe elementy wiedzy - w odniesieniu do identyfikacji poziomu kompetencji cyfrowych oraz syndromu wypalenia zawodowego u osób bezrobotnych - do dyscypliny *ekonomia*. Dysertacja spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim oraz stanowi podstawę do nadania jej Autorowi stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych.

Wnoszę zatem o przyjęcie tej rozprawy przez Wysoką Radę Wydziału Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu i dopuszczenie mgr. Łukasza Wójtowicza do publicznej jej obrony.

